

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд на тема: „Профилактика на агресията и насилието в училище“, представен от Евгений Владимирович Черников

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма по „Педагогическа и възрастова психология“

Научен ръководител: проф. Румен Стаматов

Рецензент: проф. Емилия Алексиева – СУ „Св. Климент Охридски“, катедра по обща, експериментална, развитийна и здравна психология

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-1782 от 12.04.2019 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определена за член на научно жури за провеждане на защитата на дисертационния труд на Евгений Владимирович Черников на тема: „Профилактика на агресията и насилието в училище“.

Представените материали, във връзка със защитата на дисертационния труд, са в съответствие с чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ.

Текстът на дисертацията е написан на руски език, което го прави ценен за психологическата наука и практика в родната страна на докторанта.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата за агресията и агресивното поведение е една от класическите за психологията, а в последните години интересът към нея нараства поради обективни обстоятелства – почти всеки ден медиите представят случаи на насилие в училищна среда, в семейство или на пътя. За повечето хора днес е важно как биха могли да се предпазват от подобни прояви, а за психологическата наука и практиката все по-значим става въпросът за превенцията на агресивното поведение. В този смисъл избраната от докторанта проблематика е изключително актуална както в теоретична, така и в практическа перспектива на анализ.

Докторантът изследва личностната саморегулация и проявите на агресия у подрастващите в рамките на разработена от него програма за намаляване на риска от прояви на агресия и насилие в училищна среда. Дефинираните цели и задачи са адекватни и в пряка връзка с темата на дисертационното изследване.

3. Познаване на проблема

Докторантът познава и анализира добре изследваната проблематика. Представени са основните теоретични парадигми и авторите с приноси в изясняване на същността и проявите на човешката агресивност и агресивно поведение: К. Лоренц, З. Фройд, С. Бърковиц, Д. Долард, С. Розенцвайг, Г. Амон, А. Бандура, Р. Уолтърс и др. Докторантът познава добре и българските автори с принос в изследваната проблематика – Р. Стаматов и В. Василев, както и съвременни руски изследователи: А. Орлов, В. Добренков и др.

В контекста на изследваната проблематика са анализирани и нормативни документи, регламентиращи правата и задълженията на институциите за действия в случаи на насилие: „Конвенция на ООН за правата на детето“, федерални закони на Руската федерация и др. (с.20).

Разглеждането на проблематиката на агресията и насилието в училищна среда в контекста на правната регламентация на международните и националните норми дава възможност на докторанта да анализира реално възможностите на институциите за действие в ситуация на проявена агресия в училищна среда, както и да планира адекватни мерки за справяне, в рамките на своята програма за превенция.

Библиографията включва 105 заглавия на български, руски и английски език по темата на дисертационния труд.

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е структуриран в три глави. Първата, „Съвременно състояние. Анализ на проблема за агресията и насилието в училище“, има теоретичен характер. В нея докторантът е обособил три съдържателни акцента: основни фактори за насилие в образователната среда, роля на саморегулацията в поведението на личността на ученика и принципи за разработване на профилактични програми за намаляване на агресията. Тази част от дисертационното изследване представя теоретичната рамка за разработването на собствената програма докторанта. Тя поставя в съдържателна връзка психологическото познание за насилието и агресивното поведение (чрез анализ на приносите на различните парадигми) и личностните характеристики, които са в основата на саморегулацията в изследвания възрастов период.

Въз основа на тази връзка е планирано емпиричното изследване, представено в следващата глава. Неговата цел е да установи нивото на развитие и връзката на агресията и саморегулацията у подрастващи в перспективата на разработването на програма за намаляване на агресивността в училищна среда (с. 86).

Основната хипотеза е, че използването на програма за намаляване на агресията и насилието в училище, основана на повишаването на нивото на саморегулация и нейните компоненти, ще даде възможност да се намали общото ниво на агресивност, както и на нейните показатели (с.86).

За подготовката на програмата, докторантът реализира емпирично изследване, в което е използвал следните три методики: въпросник за равнището на агресивност на Бъс – Пери, въпросник за оценка на комуникативния контрол на Шнайдер, стил на поведенческа саморегулация на Моросанов.

Както се вижда, от методологическа гледна точка използваният инструментариум съответства на изследователската цел. Доколкото обаче изследването е реализирано в рускоезична среда, бих предложила на докторанта да ни представи кратка информация за наличието на преводни версии на руски език на използваните нерускоезични инструменти.

В изследването са участвали 203 ученици на възраст между 12 и 16 години, от които 139 момичета. Това съотношение момичета / момчета, според докторанта, отразява реалното съотношение в руските училища, поради което той не е сметнал за необходимо да изравнява извадките на двата пола.

В резултат на реализираното изследване, докторантът прави извод, че характеристиките по трите използвани инструмента: ниво на агресивност,

комуникативен контрол и саморегулация, са изразени на средно ниво. Трите са слабо взаимно свързани и се проявяват изолирано една от друга (с.114). Наред с тези обобщени данни обаче, докторантът идентифицира и такива ученици, които функционират на ниво риск, поради установени високи нива на агресивност, ниско ниво на комуникативен контрол и ниско или твърде високо ниво на саморегулация. Тези резултати дават възможност на докторанта да ориентира своята програма за профилактика по посока на обучаване на подрастващите да използват адекватни регулативни процеси и да управляват проявите си на агресия.

Третата глава представя работата на докторанта върху разработването и изследването на ефективността на програмата за профилактика и намаляване на агресията и насилието в училищна среда, която се основава на резултатите от емпиричното изследване, представено в предишната глава.

Целта на програмата е да осигури възможности на подрастващите да се научат да използват саморегулативни процеси, за да управляват преживяването на агресия в различните ѝ форми на проява в рамките на образователното пространство (с. 115).

Задачите на програмата са: намаляване на агресивните и враждебни прояви; развиване на комуникативен контрол, повишаване нивото на саморегулация и нейните елементи; оптимизиране на междуличностните и междугруповите отношения (с. 115).

Докторантът дефинира 5 принципа, върху които конструира програмата си: хуманизъм, конфиденциалност, доброволност, компетентност и отговорност.

Използвани са следните методи за активно обучение: групова дискусия в различни варианти, работа по двойки и тройки, методи с рисуване, социално-ролеви игри, упражнения за визуализация, интерактивни игри и взаимодействие в различни форми (с.116).

Представена е също структурата и организацията на занятията в програмата по теми и часове (с.118-120). Тренинговата програма е планирана в рамките на 15 срещи в групи по 12-15 участници с продължителност от 2 учебни часа (90 минути общо).

В края на третата глава на дисертационния труд се анализира ефективността на разработената програма.

Получените резултати от двете изследвания се обобщават и коментират в края на разработката, въз основа на които докторантът формулира своите изводи. Изводите са в съответствие с получените резултати и без съмнение отразяват постиженията на докторанта.

Бих препоръчала на докторанта, доколкото той е докторант в България, в рамките на постдокторска програма, да провери ефективността на програмата си в средата на български подрастващи, което би дало възможност да се правят межкултурни сравнения.

5. Методика на изследването

Методологията на изследването включва два етапа: на първия докторантът събира емпирични данни с три инструмента, избрани в съответствие с дефинираните теоретични допускания за факторите, свързани с агресивното и насилническото поведение. В резултат на получените емпирични данни, докторантът разработва програма за намаляване на агресията и насилието в интересуващата го възраст (12-16 години), прилага

програмата и проверява нейната ефективност при участници, които са показали рискови нива на агресивност, ниска саморегулация и т.н.

Сравнителните данни показват ясно ефективността на разработената програма.

В този смисъл използваният инструментариум е адекватен на целите на изследването.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносите на дисертационния труд са свързани както с емпиричната верификация на връзките между личностните конструкти, „отговорни“ за рисковото агресивно поведение, така и в разработването на програма за превенция на агресивното и насилническо поведение на подрастващите в училищна среда. Според мен, изследвания, които водят до преки резултати и следствия в практиката, са изключително ценни. Именно такава е и изследването, което ни представя г-н Черников.

В този смисъл, подкрепям приносите, които той е определил.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите са по темата на дисертационния труд.

9. Автореферат

Авторефератът отразява адекватно структурата и съдържанието на дисертацията. Нямам забележки към него.

10. Критични забележки и препоръки

На с. 16 и мн. други докторантът използва словосъчетанието „психолого-педагогическа наука и практика“. Според мен е по-точно да се пише (и говори) за психологическа наука и педагогическа практика;

С. 64, 68 и др. – продължава да не ги разграничава – „... психолого-педагогическа дейност...“, „...психолого-педагогическо направление на ...“,

„...психолого-педагогически технологии...“ – както отбелязах тези комбинации внасят неяснота, тъй като размиват и смесват съдържанието на психологията като наука и педагогиката като практика.

C.124 – докторантът пише, че участниците стават по-самостоятелни и могат сами да планират поведението си. Въпросът е как тренингът се отразява на спонтанното поведение, тъй като агресията по-често е спонтанен акт, отколкото предварително планиран.

Въпрос: как ниското и твърде високото ниво на саморегулация водят до рисково поведение?

Препоръка: в приложение би могло да се представи протокол от един тренинг, тъй като това ще даде по-ясна представа на читателя как участват учениците.

11. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Интересно би било да се провери в каква степен установените закономерности са възпроизводими в условията на българското училище и в този смисъл междукултурно сравнение за ефективността на разработената програма би имало както практически, така и теоретичен принос.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният дисертационен труд показва, че докторантът Евгений Черников притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения в областта на педагогическата и възрастовата психология като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване на високо професионално равнище.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено в дисертационния труд, автореферат и публикации.

Позволявам си да препоръчам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на г-н Евгений Черников в професионално направление 3.2. Психология, докторска програма по педагогическа и възрастова психология

12.06.2019 г.

Рецензент:

София

(Проф. д-р Е. Алексиева)